

АНАЛІЗ МОТИВАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ УКРАЇНОМОВНОГО ТА РОСІЙСЬКОМОВНОГО ЗООНІМІКОНІВ

Стаття присвячена співставленню результатів експериментів по встановленню мотиваційної структури зоонімів на матеріалі української та російської мов.

Ключові слова: зоонім, зоонімікон, мотивація.

Статья посвящена сопоставлению результатов экспериментов по установлению мотивационной структуры зоонимикон на материале украинского и русского языков.

Ключевые слова: зооним, зоонимикон, мотивация.

The article is dedicated to the comparison of the results of the experiments aimed at the motivational structure of the zoonymicons ascertainment, based on the Ukrainian and Russian languages.

Key words: zoonym, zoonymicon, motivation.

Характер мотивованості зоонімів здавна викликав увагу дослідників [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7 та ін.], але багато проблем цього аспекту функціонування пропріальної лексики залишилося невіршеними. Актуальність цього дослідження зумовлено появою й розвитком нової парадигми наукових знань — когнітивної ономастики, до якої воно й належить. Це дозволяє науковцям розширити свій кут зору на об’єкт вивчення, а також вдосконалити й свій науковий апарат, зокрема застосувати нові методи дослідження, як, наприклад, асоціативний експеримент.

Метою цього дослідження є встановлення основних зоономінаційних тенденцій щодо вибору власної назви для тварини носіями української та російської мов. Об’єктом дослідження слугували україно- та російськомовні зооніми, а предметом — мотиваційна структура зооніміконів досліджуваних мов. Для отримання джерельної бази

для цієї роботи було проведено вільний асоціативний експеримент, під час якого російськомовним інформантам запропонували назвати п'ять тварин, обрати для них імена, а також пояснити свій вибір. Зіставлення результатів цього експерименту з аналогічним попереднім, який було проведено на матеріалі української мови, дозволяє виокремити спільне та відмінне у мотиваційній структурі двох зооніміконів.

Під час опитування було отримано 50 анкет, в яких представлено результати асоціативного експерименту. Номенклатура обраних реципієнтів тварин обіймає 42 тварини, з яких 10 є свійськими (*собака, кішка, корова, кінь, свиня, коза/козел, баран, бик, кролик, курка*), 32 є дикими (*лисиця, ведмідь/панда, вовк, мавпа, жираф, слон, лев, тигр, пантера, гієна, лама, їжак, хом'як, пацюк, бурундук, морська свинка, тушканчик, летюча білка, шиншила, крокодил, черепаха, ящірка/варан/хамелеон, змія/пітон/удава, равлик, черв'як, жаба, тарган, павук, рибка/короп/карась/тигрова акула, папуга, ворона, павич*). Порівняно з експериментом, який було проведено на матеріалі української мови, загальна кількість номінованих тварин зросла з 34 до 42, причому розбіжність зумовлена включенням до списку більшої кількості диких тварин, риб та птахів. Загальна кількість отриманих реакцій складає 253, загальна кількість відмов, тобто поле залишилося пустим, складає 7. У кількох випадках інформанти пропонували більше однієї власної назви, наприклад, “*Жёлудь и Бобырь (карпы кой) — как мои кузены*”. Також у 5 відповідях було використано іншокодові графічні позначки, які є діакритичною рисою неформального письмового спілкування за допомогою Інтернету або смс-повідомлень: “*Муня (пёс) — от слова “moon” ☺ это мило*”, “*Буряк (попугай) — потому что созвучно со словом дурак, которому часто учат попугаев ☺*”, “*Кеша (попугай) — он издавал странные звуки и был назван одним из произнесённых им безобразий ☺*”, “*Макс (кот) — кратко и ассоциируется с мирным довольным котом ☺*”, “*Пушкин (баран) — ☺ возле морды была густая кучерявая шерсть (очень напоминает бакенбарды поэта :)*”.

Результати експерименту дозволяють простежити основні тенденції щодо зоонімінаційної рушійної сили сучасних носіїв російської мови. Так, співвідношення **онімізації** та **трансонімізації** складається не на користь першої: 84 та 169 випадків. Зіставлення з результатами експерименту (113 та 137 випадки відповідно), який було проведено з носіями української мови, дозволяє зробити припущення щодо універсального характеру цієї тенденції, хоч процентне співвідношення показників російськомовного експерименту є більш драматичним.

Існує класифікація зоонімів, яка поділяє власні назви тварин на реально-мотивовані, умовно-мотивовані та немотивовані, причому мотивованість — це риса іменувань, які виникають природним шляхом, бо базуються на реальних особливостях тварини прямо або метафорично [8: 110—111]. У російськомовному експерименті онімізуються, так само, як в україномовному, лексичні одиниці на позначення ознак тварин. Так, прикладами реально-мотивованих зоонімів можуть бути такі, що стосуються екстер'єру: “*Мурзик* (кот) — серого (замурзаного цвета)”, “*Пушок* (хомяк) — так как пушистый”, “*Малый* (кот) — называли, когда был ещё маленький”, “*Гриня* (крокодил) — т. к. green — зелёный на англ.”; особливостей поведінки: “*Хихита* (гиена) — гиены смеются”, “*Тузик* (собака) — он любит всё ломать, рвать (как тузик грелку)”, “*Му-уня* (корова) — потому что мычит “мууу””; інтелектуальних здібностей: “*Козёл* (козёл) — у него другой клички не может быть”, “*Друня* (попугай) — похоже на слово “дурень””; рис характеру: “*Язва* (змея) — она ядовитая и злая”, “*Буран* (собака) — чтобы у собаки был жесткий характер”, “*Ласка* (кошка) — может успокоить, приласкать и развеселить”.

Серед результатів експерименту було виокремлено зооніми, які називають реальні якості тварин метафорично, тобто є умовно-мотивованими, як, наприклад, наступні: “*Кастетик* (кот) — рыжий кот бандит, очень грозный, с толстыми мощными лапами, на которых есть воображаемые кастеты. С франц. *Case tete* ломать голову”, “*Барсик* (кот) — похож на маленького тигрёнка”, “*Маркиза* (кошка) — порода перс очень пушистая, напоминает благородную даму нового времени в пышном платье”.

У нашому експерименті трансонімізації зазнали 87 **антропонімів** (88 в україномовному), серед яких превалюють імена, які мають реального чи віртуального денотата, наприклад: “*Гарик* (собака) — потому что выглядит смешно, имя Гарик ассоциируется с Гариком Мартиросяном, а он юморист”, “*Одри* (кошка) — потому что чёрно-белая и красивая, как Одри Хэпберн”, “*Заза* (коза) — созвучно, а ещё ассоциация с Зазой Наполи”, “*Зигмунд* (хомяк) — недавно прочитанный Фрейд, который Зигмунд, повлиял”, “*Арагорн* (собака) — смелый”. Також було виокремлено трансонімізовані особисті імена людей, які не мають конкретного денотата-донора: “*Анфиса* (кошка) — красивое редкое женское имя”, “*Лора* (попугай) — очень нравится имя”.

Результати експерименту продемонстрували використання прізвищ людей у зоонімізації 2 рази окремо: “*Тайсон* (хомяк) — очень забавно называть именем боксёра карликового хомячка”, “*Меладзе* (рыбка) — у

неё усы, как у певца”; а один раз у сполученні з ім’ям: “*Винс Нуар* (паук-птищеяд (мой) — герой сериала, англ.происх., очень любит свои волосы. Паук очень волосатый, решила так назвать”. Асоціат по батькові респонденти обрали 2 рази: “*Михальч* (питон) — насмотрелась “Наша раша””, “*Михальч* (лягушка) — отчество директора моей школы”.

Друге місце серед трансонімізованих розрядів посідають **зооніми** (54 одиниці, пор. 31 у попередньому експерименті). Перевагу інформанти віддали віртуальним донорам — героям літературних творів, кіно- та мультфільмів, наприклад: “*Дефор* (собака) — герой из книги”, “*Дамбо* (слон) — как в мультике”, “*Тимон* (пёс) — ассоциация с Тимоном мультяшным”, “*Алекс* (лев) — я люблю мультфильм “Мадагаскар””, “*Гена* (крокодил) — имя из мультика”.

На третьому місці знаходяться **теоніми**, **міфоперсоніми** та **хрононіми** (по 5 випадків, в україномовному експерименті 1, 7 та 5 відповідно). Теоніми, які за результатами експерименту перетворилися на зооніми, було запозичено з давньоєгипетської, давньогрецької, давньоримської та індуїстської релігій: “*Бастет* (кошка) — чёрная, гладкошерстная похожа на египетскую”, “*Осирис или Анупис* (собака (чёрная пёс) — преданный, в меру злой”, “*Гера* (кот) — от “Геракл — сильный большой”, “*Юпитер* (кот) — добрый, большой”, “*Говинда* (корова) — индийская богиня-корова”. Міфоперсоніми, які було трансонімізовано, це відомий домовик: “*Кузя* (попугай) — он как домовый”, “*Кузя* (кот) — потому что кличка ассоциируется с домовёнком Кузей”. Крім того, у цьому підрозділі знаходимо також наступні зооніми: “*Мальвина* (тигровая акула) — экзотика, которая помогает избавиться от врагов”, “*Феня* (морская свинка) — в честь Фионы из мульт. “Шрек””, “*Шрек* (обезьяна) — обезьяна часто делает смешные гримасы и ассоциируется у меня с таким персонажем”. Хрононіми, які було трансонімізовано, частково співпадають: “*Ночка* (корова) — чёрного цвета”, “*Ночка* (корова) — имеет чёрную окраску шкуры”, “*Марта* (кошка) — подарили в марте”, “*Марта* (коза) — потому что родилась в этом месяце”, “*Февраля* (корова) — не могу обьяснить почему”.

Черверте місце посідають **ідеоніми** (3 випадки, в попередньому експерименті 2). Серед ідеонімів знаходяться “*Дюк* (собачка) — в честь памятника”, “*Петюня* (хомяк) — в честь сценки в программе “Comedy club”” та англomовний асоціат “*Wormy* (червь) — ассоциация с игрой”.

Цікавими виявляються також зоонімізовані **хремотоніми** та **етноніми** (по 2 випадки, пор. 1 та 0 випадків у першому експерименті): “*Магги* (собака) — в честь бульона “магги”” та “*Барс* (собака) — в

день покупки цього шенка купили конфет “Барс” и это способствовало его кличке”; та “*Цыганка* (собака) — имела чёрного цвета шерсть” й “*Француз* (кот) — любит кушать лягушек”.

На шостому місці знаходяться **топоніми** та **космоніми** (по 1 випадку, пор. відсутність схожих реакцій в україномовних респондентів): “*Альма* (собака) — река в Криму” та “*Муня* (пёс) — от слова “moon” ☺ это мило”.

Поза згадані реакції у результатах нашого експерименту знаходимо такі, що не можемо віднести до типових. Це стосується, перш за все, особливих зоонімів, які надаються за клубними правилами: “*Арлина* (собака) — потому что кличка породистой собаки должна начинаться на первую букву имени её матери и иметь в середине 1 букву имени отца”. До того ж маємо фонетичну асоціацію “*Рони* (ёжик) — т. к. при произнесении звука “о” губы имеют форму круга и интуитивно хочется назвать ежа таким именем”. Два останні випадки — це своєрідні відмови від реакції, причому у другій відповіді є відсутнім навіть власне асоціат: “*Петуда* (панда) — без смысла, просто слово” та “_____ (лама) — как кличка не важно, т. к. еда для пантеры”.

Тож порівняння результатів двох експериментів можемо унаочнити у наступній таблиці:

Таблица 1

**Співвідношення мотиваційних тенденцій у зоонімації
(за матеріалами асоціативних експериментів)**

	Україномовний експеримент	Російськомовний експеримент
Онімізація	113	84
Трансонімізація	137	169
• Антропоніми	88	87
• Зооніми	31	54
• Міфоперсоніми	7	5
• Хрононіми	5	5
• Ергоніми	2	0
• Идеоніми	2	3
• Хрематоніми	1	2
• Теоніми	1	5
• Етноніми	0	2
• Топоніми	0	1
• Космоніми	0	1
Різне	0	4
Загальна кількість реакцій	250	253
Загальна кількість відмов	5	7

В цілому можна зробити висновок, що живі істоти значно частіше надихають номінаторів під час обрання власної назви тварини. Переважно це людина — відома, історична або медійна особа чи персонаж, особисті знайомі чи родичі. Імена інших тварин або поширені стереотипні клички посідають друге місце. Крім того, потужною донорською сферою для утворення зоонімів в обох мовах є нереальні персони, як наприклад, міфологічні, казкові істоти. Хрононіми, хремотоніми та ідеоніми складають поодинокі випадки трансонімізації з метою утворення зооніма. Ергоніми, етноніми, топоніми та космоніми виявилися обмеженими у використанні лише одним з експериментів. Тож загальні тенденції щодо мотиваційних процесів в українській та російській мовах багато у чому збігаються, незважаючи на поодинокі випадки розбіжностей. У подальших розвідках з цієї тематики планується проведення третього експерименту на матеріалі англійської мови, що дозволить розширити базу для спостережень та генералізувати розуміння тенденцій основних зоономінаційних процесів.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Ковтюх С. Л. Основні проблеми дослідження зоонімії української мови / С. Л. Ковтюх // Записки з загальної лінгвістики. — Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2005. — Вип. 6. — С. 100–106.
2. Поротников П. Т. Из уральской зоонимии / П. Т. Поротников // Восточнославянская ономастика. — М., 1972. — С. 210–251.
3. Рядченко Н. Г. Из наблюдений за русской зоонимией / Н. Г. Рядченко // Русская ономастика : сб. научн. трудов. — Одесса, 1984. — С. 57–63.
4. Сюсько М. І. Взаємовідношення власних і загальних імен (зооніми і апелятиви) в українській мові / М. І. Сюсько. — Ужгород: УжДУ, 1985. — 63 с.
5. Сюсько М. И. Статус зоонима в онимической системе: ономаσιологический аспект / М. И. Сюсько. — К., 1988. — 88 с.
6. Фоянкова О. И. Способы названия в зоонимии / О. И. Фоянкова // Ономастика Поволжья. — Саранск, 1976. — Вип. 4. — С. 317–322.
7. Чучка П. П. Слов'янське і неслов'янське в зоонімії Закарпаття / П. П. Чучка // VI Українська славістична конференція: Матеріали. — Чернівці, 1964. — С. 36–38.
8. Романова Т. П. Изменение тенденций номинации в зоонимии / Т. П. Романова // Новое в лексике русского языка. — Куйбышев, 1983. — С. 107–115.